

LES TRANSFORMACIONS DEMOGRÀFIQUES AL PAÍS VALENCIÀ DURANT EL PERÍODE 1991-2011

CARLES SIMÓ NOGUERA

DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I ANTROPOLOGIA SOCIAL

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

SALVADOR MÉNDEZ MARTÍNEZ

DEPARTAMENT D'ECONOMIA APLICADA

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

FRANCISCO FABUEL GADEA

INSTITUT VALENCIÀ D'ESTADÍSTICA

Recepció: maig 2012; acceptació: novembre 2012

R E S U M

AQUEST ARTICLE ANALITZA ELS PRINCIPALS TRETS DEMOGRÀFICS AL PAÍS VALENCIÀ DURANT EL PERÍODE 1991-2011. SÓN DONCS OBJECTE D'INTERÈS TANT LES CARACTERÍSTIQUES DE LA POBLACIÓ PER EDAT I SEXE, COM ELS PRINCIPALS TRAÇATS DE LA DINÀMICA DEMOGRÀFICA EN ALLÒ QUE TOCA LA NATALITAT I LA FECUNDITAT, LA MORTALITAT I LES MIGRACIONS. TOT I APORTAR CÀLCULS PROPIS, L'AMBICIÓ D'AQUEST ARTICLE NO ES TROBA TANT EN LA PROPOSTA ANALÍTICA SINÓ EN EL PROPÒSIT DE DIVULGAR UNA IMATGE COMPLEXA I ACURADA DEL PERÍODE 1991-2011. ÉS A DIR, ES VOLEN OFERIR MESURES I INTERPRETACIONS SÒLIDES DE LA PANORÀMICA I DELS CANVIS DEMOGRÀFICS QUE HAN TRANSFORMAT EL PAÍS VALENCIÀ DIRIGIDES TANT AL PÚBLIC ESPECIALITZAT DE LES CIÈNCIES SOCIALS COM AL PÚBLIC GENERAL.

PARAULES CLAU

DEMOGRAFIA, ESTRUCTURA, DINÀMICA, NUPCIALITAT, FECUNDITAT, MIGRACIONS, MORTALITAT, CREIXEMENT

INTRODUCCIÓ

Aquest article analitza els principals trets demogràfics al País Valencià durant el període 1991-2011. Són doncs objecte d'interès tant les característiques de la població per edat i sexe, com els principals traçats de la dinàmica demogràfica en allò que toca la natalitat i la fecunditat, la mortalitat i les migracions. Tot i aportar càlculs propis, l'ambició d'aquest article no es troba tant en la pro-

posta analítica sinó en el propòsit de divulgar una imatge complexa i acurada del període 1991-2011. És a dir, es volen oferir mesures i interpretacions sòlides de la panoràmica i dels canvis demogràfics que han transformat el País Valencià dirigides tant al públic especialitzat de les ciències socials com al públic general. L'article s'organitza de la següent manera. En primer lloc, s'esmenten els objectius de l'article, les dades i el mètode emprats. A con-

tinuació, i a fi d'entendre la força de les transformacions al llarg del temps es fa una referència al període anterior, 1975-1991, d'enorme importància pel fet que en ell s'inicia el declivi de la fecunditat fins a nivells per sota del reemplaçament, que combinat amb la caiguda contínua de la mortalitat origina el procés d'envelliment de la població en el qual estem immersos des de llavors. En els apartats següents l'anàlisi se centra en el període 1991-2011 i analitza les següents epígrafs: la reducció i endarreriment de la nupcialitat, la contínua reducció i endarreriment de la fecunditat, la reculada de la mort i l'augment de l'esperança de vida, la irrupció de les immigracions internacionals, el creixement de la població i, en darrer lloc, l'etapa de contracció demogràfica en què hem entrat com a conseqüència de la crisi econòmica i que sembla constituir una inflexió dels moviments migratoris i una acceleració de l'envelliment.

OBJETIUS, DADES I MÈTODE

L'objectiu principal és elaborar un text narratiu que identifique els principals trets transformadors de la població valenciana durant el període 1991-2011. Els temes d'anàlisi segueixen les categories de la demografia clàssica, la qual s'organitza al voltant dels anomenats fenòmens. Queden fora del nostre abast dos aspectes d'enorme interès que creiem que s'haurien d'abordar amb una certa urgència com són les variacions comarcals de la demografia valenciana —l'heterogeneïtat territorial augmenta— i d'altra banda la perspectiva de les trajectòries individuals que són de fet les que determinen les transformacions demogràfiques a l'escala macro-social. L'abast d'aquestes temàtiques fa que hagem hagut de renunciar a elles per raons d'espai.

L'estructura narrativa pretén en primer lloc donar compte de les pautes demogràfiques més rellevants. En segon lloc, es tracta de lligar les transformacions de la dinàmica amb els canvis d'estructura i a la inversa. Totes les figures són d'elaboració pròpia. En algunes ocasions s'han emprat els indicadors calculats per l'INE i en d'altres s'ha procedit a l'elaboració pròpia dels càlculs. Els indicadors que hem emprat de l'INE provenen de la publicació *Indicadors Demogràfics Bàsics* i que inclouen les

Taules de Mortalitat de la Població Espanyola. Els indicadors que s'han calculat específicament són les esperances de vida, les taxes de creixement i les taxes de creixement natural. La informació que es fa servir tan en els càlculs emprats com en els realitzats per a l'article és la següent. Per als fluxos d'esdeveniments s'han utilitzat les dades dels naixements i les defuncions del moviment natural de la població, i d'altra banda les estadístiques de variacions residencials. Per als estocs de població s'han utilitzat les Estimacions Intercensals i les Estimacions de la Població Actual elaborades per l'INE. L'article aporta indicadors d'estructura, com ara piràmides de població, relacions de dependència i percentatge de persones de 85 anys i més; però els més emprats són els indicadors de dinàmica entre els quals es destaquen les taxes específiques, les quals reflecteixen la influència de les corbes de l'edat dels fenòmens demogràfics (el que s'anomena calendari) i la intensitat dels mateixos, els indicadors sintètics o conjunturals (en el cas de l'índex sintètic de fecunditat s'expressa el nombre mitjà de fills que tindria una dona al llarg de tota la seua vida fèrtil, en absència de mortalitat, si romangueren estables les condicions de la fecunditat del moment), les esperances de vida i les taxes de creixement.

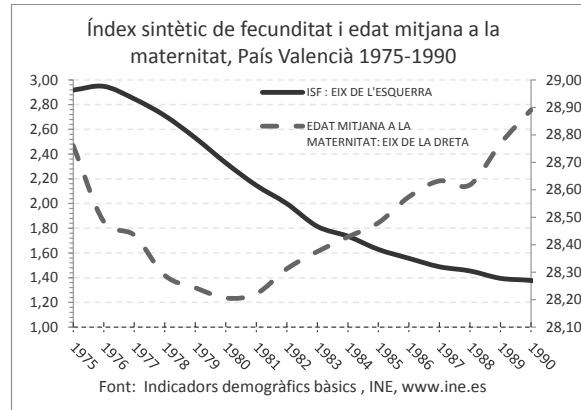
L'HERÈNCIA DEMOGRÀFICA ANTERIOR. DINÀMICA I ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ VALENCIANA DURANT EL PERÍODE 1975-1991

Durant el període 1975-1991 la dinàmica demogràfica valenciana canvia radicalment. Tot i tenir una estructura poblacional favorable a la natalitat, aquesta baixa a un ritme elevat com a conseqüència del procés de declivi de la fecunditat de les dones (Màs Pons, 1996). Aquest es caracteritza per la reducció de la intensitat (les dones cada vegada tenen menys fills) i per l'endarreriment de la maternitat (les dones endarrereixen l'accés a la maternitat i cada vegada tenen els fills més tard). La figura 1 mostra el ritme de la caiguda de l'índex sintètic de fecunditat (o índex conjuntural) que passa de quasi els 3 fills per dona resident al País Valencià en edat fèrtil (dels 15 als 49 anys d'edat) a menys de la meitat, és a dir, a 1,4 fills per dona en 14 anys. Aquesta caiguda ve ocasionada principalment pel fet que les generacions de dones

que arriben a l'edat a la qual s'accedia a la maternitat prenen la decisió d'endarrerir-la mentre que les generacions que ja havien tingut el primer fill disminueixen el ritme de la descendència. L'eix dret del gràfic

mostra el canvi en l'edat mitjana a la maternitat, la qual disminueix suaument de 28,75 anys el 1975 a 28,2 el 1980, per tornar a augmentar suaument fins els 28,9 anys d'edat el 1990.

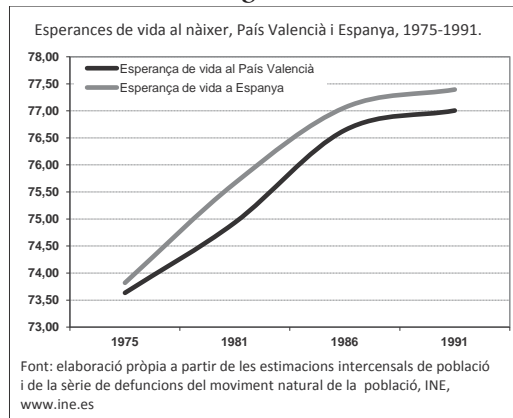
Figura 1

La nupcialitat també experimenta una reducció molt forta que té relació en el fet que la formació de parelles es posposa substancialment i per la irrupció, encara que incipient, de noves formes d'unió no matrimonials. La mortalitat general disminueix principalment per la reducció de la mortalitat infantil però també per la disminució també evident de les probabilitats de morir a edats avançades. En conseqüència, durant aquest període l'esperança de vida creix substancialment. La figura 2 il·lustra la

importància del creixement de l'esperança de vida en nàixer. Aquest indicador ens dona els anys que pot esperar viure un nadó si les condicions de mortalitat en el moment del naixement romangueren constants al llarg de tota la seua vida. Al País Valencià l'esperança de vida en nàixer és menys de mig any inferior a la de la mitjana espanyola i el seu creixement és també un pèl més reduït. En el període 1975-1991 la població valenciana guanya 3 anys i mig d'esperança de vida al nàixer.

Figura 2

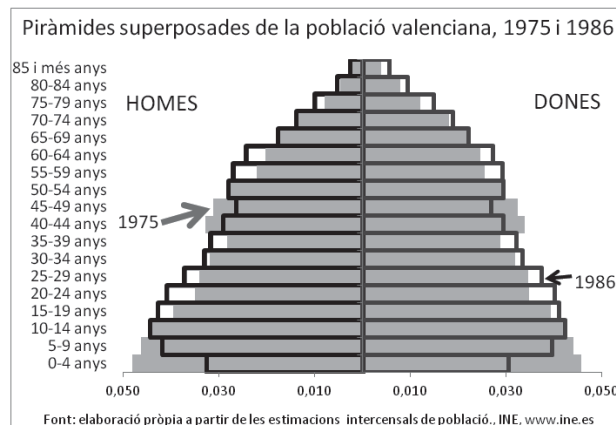

En general es tracta d'un període demogràfic contractiu lligat a les profundes transformacions socials que afecten les trajectòries individuals com són l'expansió de l'educació terciària, l'endarreriment de l'entrada en el mercat de treball, la forta incorporació massiva de la dona al mercat de treball. Transformacions socials a banda, també afecten de manera important factors econòmics i culturals que determinen igualment les trajectòries vitals de les persones, com la creixent dificultat d'accedir a un habitatge que permeta l'eixida de la casa parental, les altes taxes d'atur entre la població jove i entre les dones en general. D'altra banda hi ha un altre paquet de factors que revoluciona la procreació. En efecte, l'expansió de l'ús de mètodes anticonceptius (principalment els hormonals femenins) faciliten la planificació de l'embaràs, eliminen l'acció de l'atzar

en la concepció i permeten el gaudi d'una sexualitat sense finalitats reproductores. Quant als processos migratoris, el territori valencià continua mostrant un balanç migratori interior positiu i comença a rebre fluxos, aleshores poc importants, de població estrangera, principalment població retirada que s'instal·la en zones costaneres. En aquest context de contractió, la població disminueix el seu ritme de creixement i entra en un procés d'envelliment.

La figura 3 mostra les piràmides superposades de la població valenciana el 1975 i el 1986. El contrast entre ambdues estructures posa de relleu els canvis esdevinguts com a conseqüència del ràpid declivi de la natalitat (edats 0-9 anys) i, encara que tímidament, també deixa veure l'inici de l'envelliment amb l'augment relatiu de la població en els histogrames de les edats 55 anys i més.

Figura 3

LA TRANSFORMACIÓ DE LA NUPCIALITAT

La transformació de la nupcialitat és un dels canvis sociodemogràfics més importants del període 1991-2011. Iniciat en els anys 80 del passat segle, el declivi de la conformació dels matrimonis no cessa. Els valencians i les valencianes es casen cada vegada menys i més tard. A més la conformació de parelles viu una mutació important com a conseqüència de la normalització de noves formes d'unió (Ibáñez, 2001). Tot i estar poc visualitzades estadísticament, les parelles co-residents de persones no casades han augmentat fortament tal com ho demostra la com-

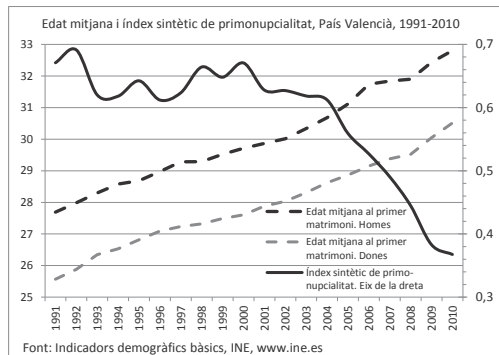
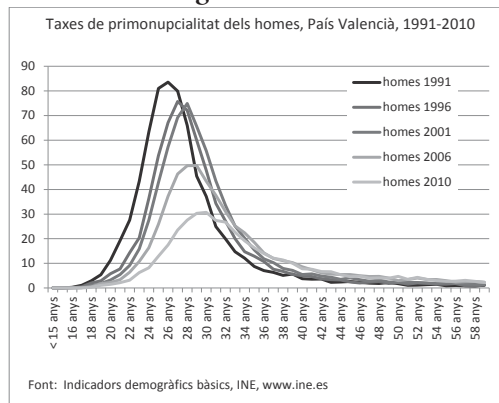
paració entre el cens de 1991 i el cens de 2001. El 1991 el 90,14% dels nuclis familiars estan conformats per parelles amb o sense fills; unes 18.727 parelles, és a dir el 2%, són parelles no matrimonials. En contrast, en el darrer cens els resultats del qual són públics, el 2001, els nuclis conformats per parelles amb o sense fills representen el 86,5%, i les parelles no matrimonials han augmentat fins a 57.146, és a dir, el 4,35%. El 48,9% d'aquestes parelles no casades està conformat per persones solteres mentre que en el 51,1% dels casos almenys un dels membres de la parella és divorciat o separat.

Al País Valencià, des de 1995, les parelles no matrimonials, si ho desitgen poden inscriure's en el registre de parelles de fet que és competència de la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques. En fer-ho aquestes parelles busquen assegurar-se un reconeixement de drets semblant al que gaudeixen les parelles matrimonials. Tot i això són moltes les parelles no matrimonials que conviuen i no ho fan palès en els registres. La conformació de les unions ha incrementat la plasticitat i la flexibilitat i també ho ha fet el trencament de les parelles. De fet, les parelles matrimonials arran de la reforma del Codi Civil i de la Llei d'enjudiciament civil en matèria de separació i divorci (l'anomenada també Llei de Divorci de 2005) han vist sensiblement simplificada la normativa que regula la separació i divorci entre les persones casades. Finalment, cal també fer esment de la reforma del codi civil, així mateix del 2005, que permet el matrimoni entre persones del mateix sexe. L'estudi de les trans-

formacions de la nupcialitat, tot i ser apassionant, compta amb problemes importants atesa la manca de dades estadístiques sobre les diferents formes d'unió: la seua conformació, característiques, etc.

Mitjançant la representació de les taxes específiques masculines de primers matrimonis de la població valenciana, la figura 4.a evidencia com s'ha transformat la corba de les edats de la formació dels matrimonis al País Valencià. Amb aquesta figura queden ben paleses tant la grandària de la reducció de la intensitat com l'endarreriment del casament. La figura 4.b aporta un indicador resum de calendari (l'edat mitjana al primer matrimoni) i un indicador resum de la intensitat del fenomen. Durant el període l'indicador sintètic ha baixat de 0,67 primers matrimonis per persona a 0,37 i l'edat mitjana a la primo-nupcialitat ha passat de 27 anys i mig per als homes i 25 anys i mig per a les dones a 32 i mig, i 30 anys i mig, respectivament.

Figures 4a i 4b

LA FECUNDITAT DE LES DONES VALENCIANES S'ESTABILITZA PROU PER SOTA DEL NIVELL DE REEMPLAÇAMENT DE LES GENERACIONS

Durant el període 1991-2011 la dinàmica demogràfica s'instal·la en les pautes d'allò que s'ha vingut a anomenar *la segona transició demogràfica*. Es tracta d'una proposta teòrica que recull evidències sobre transformacions demogràfiques profundes que s'esdevenen després d'acabada la transició demogràfica (societats en què la natalitat i la mortalitat se situen a nivells baixos i el creixement es desaccelera). I intenta lligar-les a les transformacions socials a què ha conduït el postmaterialisme, la secularització i l'individualització —entesa com el reconeixement al màxim respecte als drets individuals d'escollir els propis recorreguts vitals (Les-taeghe i van de Kaa, 1986).

Les taxes específiques de fecunditat per edat per als anys 1991, 2001 i 2010 il·lustren primer la forta reducció entre 1991 i els següents anys i l'endarreriment de la fecunditat entre els tres anys observats (figura 5.a). L'índex sintètic o indicador conjuntural de fecunditat (FIGURA 5.c) ens aporta una descripció de la magnitud i la corba d'edats de la fecunditat al País Valencià en la darrera dècada del segle passat s'instal·la en nivells molt per sota del reemplaçament generacional i no assolirà ni els 1,5 fills per dona en edat fèrtil en cap moment del període. L'edat mitjana a la maternitat augmenta dels 29 anys el 1991 als 30,5 el 1999 (FIGURA 4c). Durant un temps aquesta tendència ha estat relacionada amb el fet indiscutible de la inserció massiva de les generacions joves de dones a la força laboral la qual, seguint la teoria de l'anomenada economia de la família vindria explicada per una relació negativa entre fecunditat d'una banda i progrés tècnic i taxa de creixement de la seguretat social de l'altra (Becker i Barro, 1988). Estudis més recents, però, semblen indicar-nos que entre les dones que han entrat al mercat laboral, els contextos de condicions d'instabilitat o de precarietat juguen com a factors que obstaculitzen i/o endarrereixen la presa de decisions relacionades amb la maternitat (Blossfeld i Hofmeister, 2008).

La figura 5.c ens evidencia l'existència de dos períodes clarament diferenciats. De 1991 a 1998

l'índex sintètic de fecunditat baixa fins a situar-se per sota dels 1,2 fills per dona mentre que l'edat mitjana augmenta. A partir de 1998, l'índex sintètic comença a augmentar fins a situar-se una miqueta per damunt dels 1,4 fills per dona, mentre que l'edat mitjana a la maternitat s'estabilitza. Aquest període, que s'allarga fins el 2008 aporta canvis substancials a la dinàmica demogràfica que són el resultat, tal com veurem, de l'explosió immigratòria de població estrangera (Domingo Pérez, 2004). En tractar-se de població en edat fèrtil, per a moltes d'aquestes dones el projecte migratori està molt lligat al reproductiu de manera que la fecunditat de les dones estrangeres (que prop de l'arribada al nostre país es manifesta més alta que la de les dones espanyoles) fa augmentar la fecunditat general al País Valencià. De la mateixa manera, com que l'edat a la maternitat de les dones estrangeres és més jove que la de les dones espanyoles això fa que l'edat mitjana a la maternitat en general s'estabilitze. Tal com es pot veure en la figura 5.b les principals diferències entre les corbes de fecunditat per edat de les dones espanyoles i les dones d'altres nacionalitats són les diferències en l'edat: les dones estrangeres tenen els seus fills a edats molt més joves si les comparem a les dones de nacionalitat espanyola i la major intensitat de les primeres (Luque, 2009).

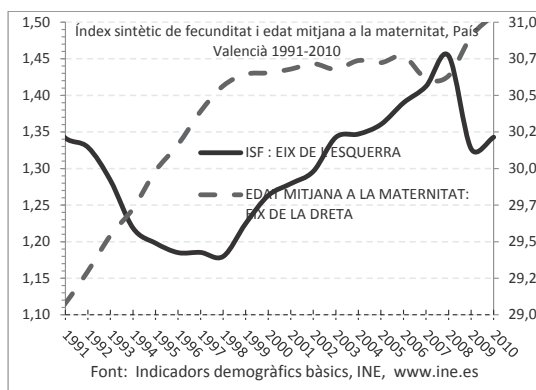
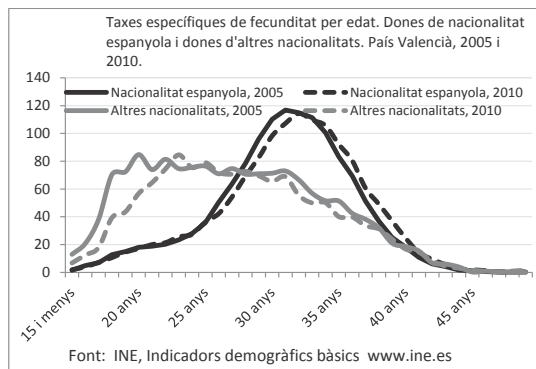
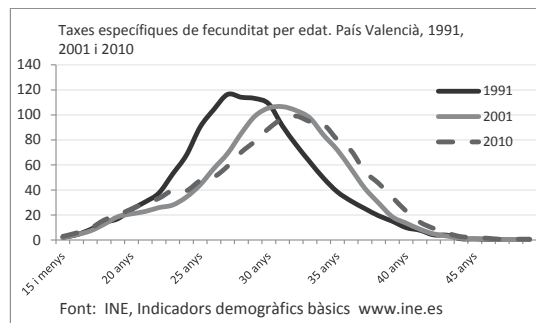
EL CONTINU DECLIVI DE LA MORTALITAT

La mortalitat continua disminuint en el període 1991-2011. Si en el període anterior (1975-1990) la caiguda s'havia donat principalment com a conseqüència de la implantació de la sanitat pública universal i, entre d'altres, com a conseqüència també de l'hospitalització durant el part, durant la darrera dècada del segle XX es normalitzen processos clau de la salut pública. Aquests processos s'han fet molt més intensos (de fet s'han universalitzat), han esdevingut sistemàtics (tots els problemes de salut són tractats) i han tingut resultats més profunds en les edats en què la mortalitat té més impacte (mortalitat infantil i mortalitat a edats més avançades). En efecte, en els darrers 20 anys els programes de control de l'embaràs, la sistematització en la monitorització durant el part, la universalització de la vacunació de l'assistència pediàtrica, juntament

amb els programes de prevenció, control i detecció precoç (com ara hemoanalítiques, mesures contínues de la tensió sanguínia i del pes, mamografies, exploracions rectals, etc.) han fet recular la mortalitat infantil, la mortalitat juvenil, i la mortalitat de les persones de 65 anys i més. S'han produït, per tant, descensos significatius de la mortalitat evitable (Melchor, 2008)

Aquestes novetats en el sistema de salut pública han estat doncs clau en l'augment de l'esperança de vida al naixement que ha passat dels 76,5 anys el 1991 als quasi 82 anys el 2010 (figura 6.a). Ambdós sexes han vist augmentar l'esperança de vida al nàixer: els homes han passat dels 73 anys als quasi 79 i les dones inicialment tenien una esperança de vida de 80 anys mentre que al final del període

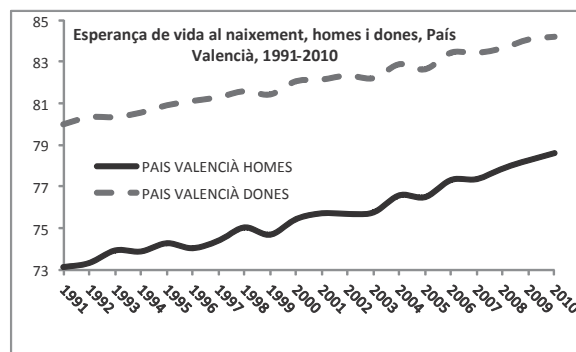
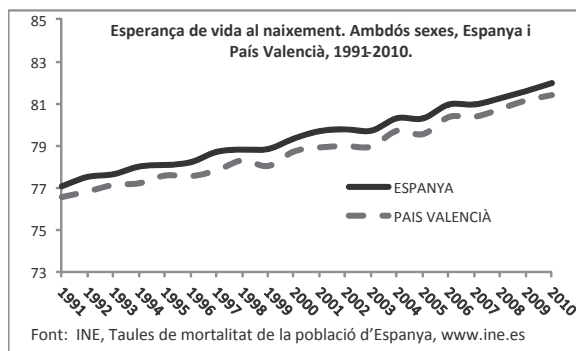
Figures 5a, 5b i 5c

aquest indicador arriba als 84 anys. Tot i que de manera lenta, la diferència entre sexes sembla haver disminuït durant el mateix període (figura 6.b). Una bona anàlisi sobre l'evolució de l'esperança de

vida durant el segle 20 la podem trobar en l'estudi elaborat pel IVIE (Goerlich, 2005), en el qual es posen de manifest totes aquestes qüestions, així com en el treball de Rosa Gómez (Gómez, 1995).

Figures 6a i 6b

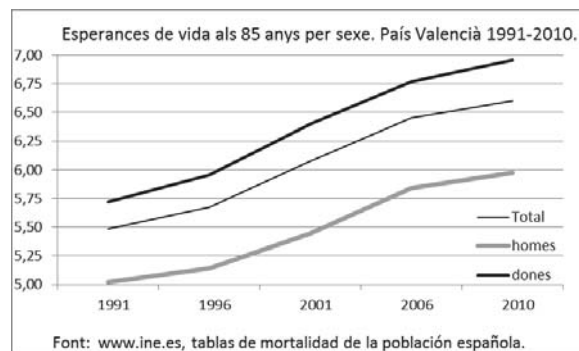
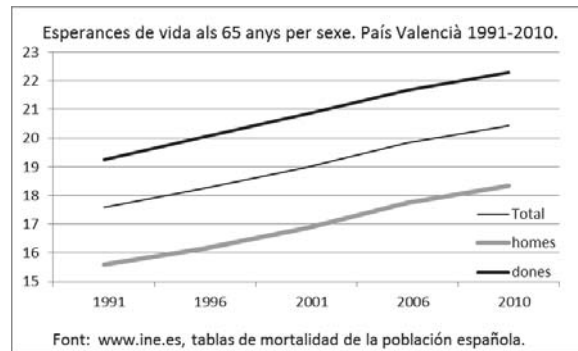
A les edats més elevades l'esperança de vida també ha augmentat espectacularment. El 1991 una persona que arribava als 65 anys podia esperar viure 17 anys i mig més en mitjana, mentre que el 2010 una persona que s'acostava a la mateixa edat pot esperar viure en mitjana més de 20 anys (figura 7.a). A més, en el mateix període l'esperança de vida de les persones que arriben als 85 anys d'edat ha augmentat de 5 anys i mig a 6 anys i mig (figura 7.b).

Pel que fa a la mortalitat infantil, aquesta ha disminuït fins a nivells molt baixos sota els quals és molt difícil continuar baixant (ha passat dels 6 a 3 xiquets morts durant el primer any de vida per cada 1000 nascuts vius) com a conseqüència principalment de la reducció espectacular de la mortalitat en el primer dia de

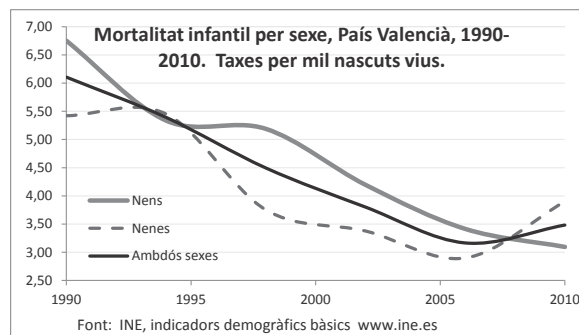
vida, d'una banda, i entre el primer i el sisè dia de vida, d'altra banda. De fet, tal com hem assenyalat anteriorment, l'espectacular millora en el sistema sanitari, però també la millora en els sistemes d'asèpsia i esterilització, han fet recular espectacularment la mortalitat exògena, és a dir aquella que resulta de l'acció del medi com les malalties infeccioses. Cal recordar que, fins fa poc, aquesta mortalitat presentava un impacte molt fort en els primers moments de la vida pel fet que en les primeres edats el sistema immunològic no està encara format. S'ha d'assenyalar, a més, que també ha reculat la mortalitat relacionada amb causes congènites que abans eren considerades com a part de la mortalitat endògena (mortalitat biològica, intrínseca a l'individu i, en conseqüència, inevitable).

Figures 7a i 7b

Figura 8

LA FORÇA DE LA IMMIGRACIÓ INTERNACIONAL I L'IMPACTE EN EL CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ VALENCIANA

La irrupció de les migracions internacionals ha estat sense cap mena de dubte el fenomen socio-demogràfic més important del període. Si mirem els estocs de població estrangera com el resultat dels fluxos migratoris trobem unes xifres són espectaculars.

D'aquesta manera, segons les dades del cens de 1991, el primer de març d'aquell any la població del País Valencià comptava amb 3.857.234 persones, de les quals només 54.213 (1,4%) eren d'origen estranger. Quasi 20 anys després, el primer de gener de 2011, la població valenciana arribava als 5.117.190 habitants i, entre ells, el nombre d'es-

trangers és de 880.782 (17,2%). És a dir, en aquest període la població estrangera s'ha multiplicat per més de 16. De fet, l'impacte de la immigració ha fet canviar substancialment la dinàmica demogràfica i també ha modificat considerablement l'estructura de la població. Si durant la publicació de les dades del cens de 1991 res no va fer pensar que aquest fenomen apareixeria amb la intensitat i la grandària que ha tingut, a finals de la mateixa dècada l'arribada de persones procedents de l'estranger ha contribuït a fer créixer la població valenciana com mai abans cap fenomen ho havia fet. El País Valencià és una de les societats de recepció més intensa en immigració a l'estat espanyol. En el context mundial, aquest és, al seu torn, un dels estats que més immigració ha rebut en la primera dècada del segle XXI. La demografia el considera doncs com un aspecte clau, sense el qual no podríem entendre les ràpides i profundes transformacions dels darrers anys. L'impacte no és només demogràfic, sinó que també és sociològic i econòmic. De fet, la sociologia l'ha tingut com l'objecte de nombroses investigacions fins al punt que és probablement el tema més tractat per aquesta branca científica en els darrers anys (Aranda, 2003; Arango, 2004; Conde, 2008; Parella, 2006).

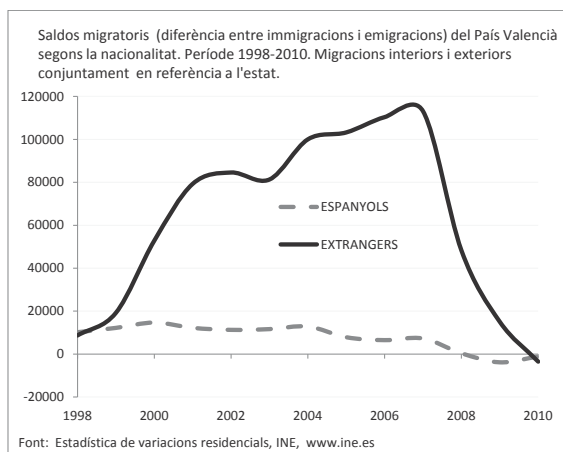
L'arribada de població jove-adulta rejuveneix la població i frena el procés d'envelliment que les dades del cens de 1991 il·lustraven en sense cap mena de dubte. Als projectes migratoris les persones immigrants duen associats els projectes vitals que els corresponen per les edats que tenen, com ara els projectes reproductius. És per això, i no tan per la tantes vegades anunciada major intensitat de la fecunditat de les dones immigrants, que la natalitat al nostre país ha augmentat. En concret, si el 2002 la taxa de natalitat de la població amb nacionalitat espanyola era de 9,9 naixements per cada mil habitants, la de la població sense nacionalitat espanyola era del 18,7 naixements per cada mil persones de nacionalitat estrangera. Podem obtenir una mirada de l'evolució temporal de la intensitat de la immigració al País Valencià a partir dels saldos migratoris. És a dir, la diferència entre immigracions i emigracions. De fet, el saldo migratori és un component, juntament amb el saldo

natural (diferència entre naixements i defuncions) del balanç de la dinàmica demogràfica.

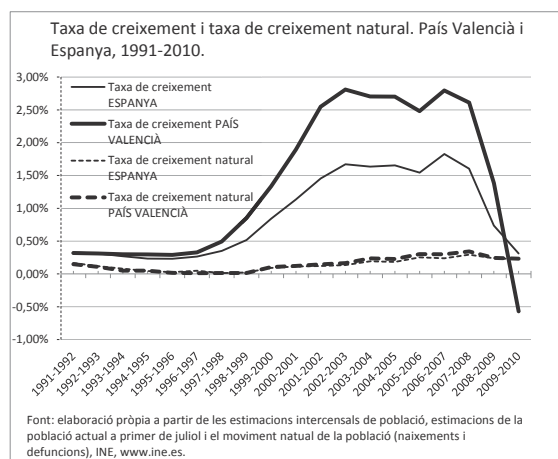
L'estadística de variacions residencials, que prové de les actes administratives de les altes i baixes del padró municipal ens permet diferenciar entre els moviments migratoris produïts dins de l'estat (migracions interiors) i els moviments exteriors. Aquestes estadístiques, en ser d'origen administratiu, estan subjectes a diferents problemes; entre d'altres, cal esmentar el sub-registre que s'esdevé com a resultat de l'alta mobilitat de les persones immigrants. En concret, una persona immigrant en canviar de municipi no sempre es dona d'alta; a més, quan una persona estrangera fa un moviment cap a l'exterior no sempre ho fa saber a l'administració. Les corbes dels saldos migratoris (interiors i exteriors conjuntament) al País Valencià per al període 1998-2010 mostren la intensitat i la grandària dels saldos com a conseqüència principalment de la forta entrada des de l'exterior (Figura 9). El 1998 el saldo migratori total del País valencià és de 18.845 individus, la qual cosa representa el 14% del saldo migratori d'Espanya. El saldo exterior és responsable del 55% (més de la meitat del saldo total) i en aquest el percentatge de persones de nacionalitat estrangera és del 77%. El 2007, any de major saldo migratori enregistrat al País Valencià, la diferència entre immigracions i emigracions se situa en 104.894 persones, i el saldo exterior representa el 88% de tot el saldo migratori, el qual en un 99% està protagonitzat per persones de nacionalitat estrangera.

La immigració durant el període observat és el principal factor del creixement. La figura 10 compara les taxes de creixement total a Espanya i al País Valencià amb les taxes de creixement natural per al període 1991-2010, és a dir el creixement que s'explica per la diferència entre naixements i defuncions. La taxa de creixement total augmenta del 0,3% el 1991-1992 al 2,81 els anys 2002-03 i 2006-07. El creixement natural disminueix del 0,15% el 1991-1992 fins al 0,01% els biennis 1996-97, 1997-98 i 1998-99. A partir del bienni 1998-99 gràcies a l'augment de la natalitat, en què la població estrangera té la major participació, la taxa de creixement natural torna a augmentar fins a assolir un màxim de 0,34% en el bienni 2007-08.

Figura 9

Figura 10

El 2009 el saldo migratori del País Valencià cau en picat fins a fer-se negatiu en el cas de les persones de nacionalitat espanyola, i el saldo migratori dels estrangers esdevindrà també negatiu l'any 2010, mentre que el 2011 tot i que la immigració des de qualsevol territori de l'Estat presenta un saldo negatiu (3540), la immigració de persones des de l'estranger experimenta una petita recuperació i el seu saldo s'estima en 13.718 persones.

Quant a l'origen de la població immigrant, i prenent com a referència les dades del Padró del 2011, les 5 nacionalitats amb major presència (representen

ten gairebé el 52% de la població immigrant) són, per ordre d'importància, Regne Unit, Romania, Marroc, Equador i Alemanya (INE, 2012). Tot i que la distribució territorial no ha estat atesa en aquets estudi, cal destacar la dualitat del comportament dels fluxos d'immigrants: els laborals d'una banda i els immigrants residencials de l'altra. De fet, s'observa una alta correlació entre el percentatge d'estrangers d'origen americà, africà i asiàtic amb la grandària del municipi, no sent així quan es tracta d'immigrants d'origen europeu. Una treball publicat el 2005 mostra que entre aquests últims

hi ha una alta proporció de ciutadans jubilats que van triar el País Valencià per al seu retir, sent les comarques alacantines de la Marina Baixa, la Marina Alta, el Baix Segura i l'Alacantí les que concentren la major part d'ells (Simó *et al.* 2005). De fet podem trobar municipis en aquestes comarques on més del 50% de la població empadronada són estrangers, principalment jubilats anglesos, alemanys i d'altres nacionalitats europees. D'altra banda, a la província de Castelló es troba la major part de la població d'origen romanès del País Valencià. La simple observació de les piràmides poblacionals d'aquests dos col·lectius mostra clarament com en el cas del Regne Unit s'aprecia una piràmide d'una població envellida mentre que per als ciutadans romanesos la piràmide revela una població jove, la motivació principal per assentar-se en el nostre país és clarament laboral (Simó *et al.* 2005).

L'ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ VALENCIANA

La població valenciana és una població en procés d'envelliment. Durant els anys de major immigració aquest procés s'ha vist frenat per l'aportació que ha significat l'aportació de població jove-adulta i per la seua aportació a la natalitat. La població valenciana és majoritàriament adulta-major: en el padró a primer de gener de 2012 el 47% de la seua població està en les edats 35-69 anys. Entre la població de nacionalitat estrangera aquesta franja d'edats conté un percentatge molt semblant: el 46%. La gran diferència entre aquestes dues subpoblacions roman en les edats de la joventut i les edats de les persones majors. La població de 70 anys i més representa quasi el 14%, mentre que entre la població estrangera aquestes edats només concentren el 8%; d'altra banda, mentre que entre les persones de nacionalitat espanyola les de menys de 35 anys només arriben al 39,5%, entre les persones estrangeres aquestes franges d'edat representen el 47%.

Els efectes de la població estrangera sobre l'envelliment són doncs evidents. Tanmateix cal remarcar que la població immigrant en el nostre territori prové de dos fluxos molt diferenciats pel que fa a l'estructura de la població per edats. Tal com es pot veure a la figura 11 els fluxos de població estrangera que han arribat a les comarques d'Alacant

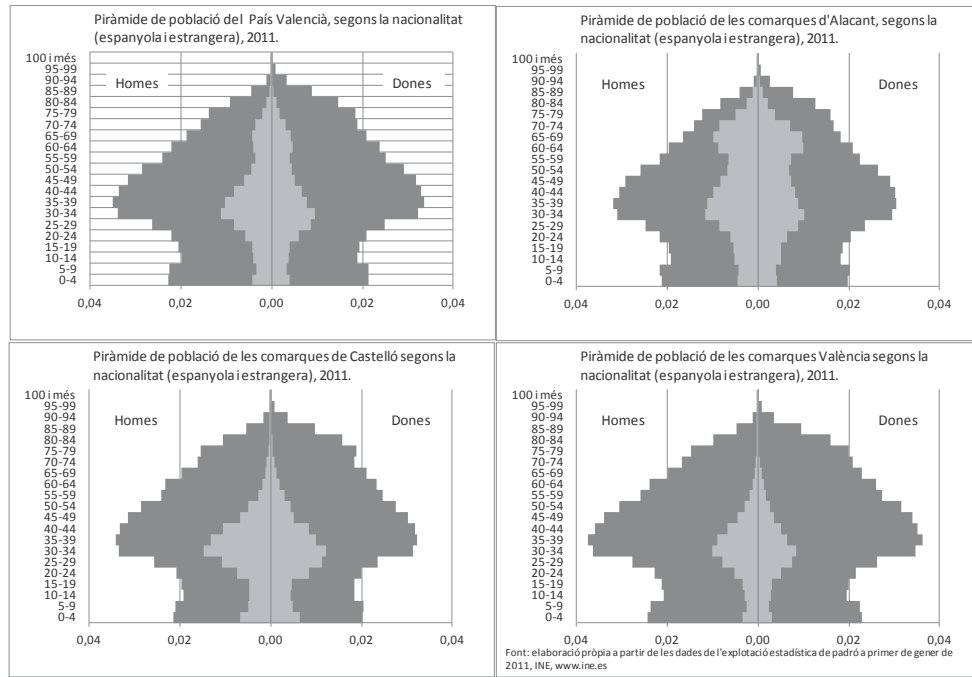
són molt més envellits que aquells que ho han fet a les comarques de València i de Castelló (Simó, 2007). A les comarques d'Alacant arriben els fluxos de població jove adulta de la immigració laboral juntament amb els fluxos de població estrangera retirada i això fa que la proporció de persones estrangeres de 70 anys i més d'edat arribe al 13,5%. A les comarques de Castelló i de València, però, els fluxos immigrants, molt majoritàriament laborals, tenen una estructura d'edat molt més jove i els percentatges de persones de 70 anys i més són respectivament són molt diferents. De fet, les proporcions de població estrangera de 70 anys i més són el 2% i el 1,6% respectivament.

El pes relatiu de la població major està doncs en augment, al País Valencià. Però en el període 2001-2005 va disminuir i a partir de 2008 ha tornat a augmentar. Les xifres de la relació de dependència de la gent major (persones de 65 anys i més per cada 100 persones de 15-64 anys d'edat) mostren aquesta evolució. El 1991 hi havia 20 persones de 65 anys i més per cada 100 persones de 15-64 anys, el 2001 n'hi havia quasi 25 i el 2011 quasi 26. Al mateix temps el percentatge de persones de 85 anys i ha passat de l'1% a una mica més del 2%.

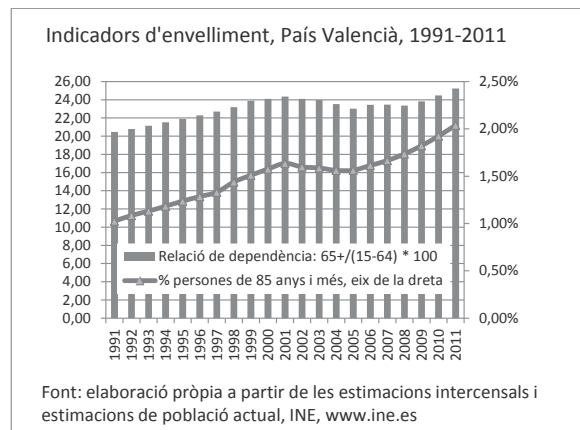
NOTES PER TANCAR

En els 20 anys que separen el 1991 del 2011, la població valenciana ha canviat substancialment. Com ja hem fet referència, en magnitud la població ha passat dels 3.857.234 habitants de la data censal d'1 de març de 1991 als 5.123.511 a data de 1er de gener de 2012 (xifres que encara romanen provisionals). El 18,9 % de les persones que resideixen al País Valencià han nascut a l'estranger, 16,7 % ho han fet en alguna altra Comunitat Autònoma i la resta (64,4%) han nascut en terres valencianes. En aquest període la societat ha seguit pautes transformadores que han injectat una dinàmica demogràfica on s'hi poden identificar elements de fort impacte contractiu (baixa nupcialitat, baixa fecunditat, per sota del nivell de reemplaçament) els quals, juntament amb el declivi de la mortalitat (l'esperança de vida al naixement ha anat augmentant i també ho ha fet les esperances de vida a partir dels 65 anys), han portat cap a l'ini-

Figura 11

Figura 12

ci i recent acceleració d'un procés d'envelliment. Hi ha hagut però en el mateix període un factor, la immigració, de dinàmica expansiva que com a conseqüència de la seua magnitud i intensitat ha frenat enormement la contracció poblacional, ha transformat profundament també l'estructura po-

blacional, i en general ha canviat tant la nostra societat que avui dia és molt difícil pensar-la sense l'impacte de l'explosió immigratòria i el que ella ha comportant en la mutació social.

La crisi actual sembla que avisa sobre una certa inflexió dels fluxos immigratoris, les conseqüències

de la qual són molt difícils de predir actualment. Les poques xifres que tenim a l'abast ens mostren, a més, que quan encara no hem deixat de ser una societat d'immigració la nostra torna a ser també una societat d'emigrants: una no poc important magnitud de joves estan eixint cap a l'estranger com a emigrants laborals. De les xifres i característiques d'aquest flux migratori sabem poca cosa: l'edat, el sexe, la nacionalitat, el municipi de partida i el lloc de destinació (l'estranger) són dades que recullen les Estadístiques de Variacions Residencials del INE. Alguns d'ells són probablement retorns de persones que han adquirit la nacionalitat espanyola, d'altres però són molt plausiblement joves amb un cert (alt) capital educatiu si atenem a l'alt soroll mediàtic que aquest flux està assolint. Haurem de deixar passar 20 anys més per poder analitzar els canvis esdevinguts i valorar el grau d'inflexió que han suposat els canvis identificats en 2010-2011.

BIBLIOGRAFIA

- ARANDA GALLEGU, J. (2003): «La inmigración en España: consideraciones económicas e incidencia en el sector financiero español» *Papeles de Economía* 98, pp. 146-164.
- ARANGO VILLA-BELDA, J. (2004): «Inmigración, cambio demográfico y cambio social» *Información Comercial Española, ICE: Revista de economía* 815, pp. 31-44.
- BECKER, G. S. i BARRO, R.J. (1988) «A Reformulation of the Economic Theory of Fertility» *The Quarterly Journal of Economics* 103 (1), pp. 1-25.
- BLOSSFELD, H.-P. i HOFMEISTER, H. (eds.) (2008) *Globalization, Uncertainty and Women's Careers: An International Comparison*, Edward Elgar: Cheltenham/Northampton.
- CONDE-RUIZ, J.I., GARCÍA, J.RAMON, NAVARRO, M. (2008): *Inmigración y Crecimiento Regional en España*. Fundación de Estudios de Economía Aplicada FEDEA. Colección de Estudios Económicos 09-08. Serie Inmigración <www.fedea.es>.
- DOMINGO PÉREZ, C. (2004): «Inmigración y fecundidad en España» *Cuadernos de Geografía* 76, pp. 239-250.
- GOERLICH, F.PINILLA, R.M (2005): *Live Expectancy an Potential throughout the twentieth century in Spain*, IVIE - Universidad de Valencia.
- GÓMEZ REDONDO, R (1995): «Vejez prolongada y juventud menguada. Tendencias en la evolución de la esperanza de vida de la población española, 1970-1990» *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* 71/72, pp. 79-108.
- IBÁÑEZ PASCUAL, M. (2001) «Nuevas formas de pareja, individualización y cambio» familiar. *Abaco: Revista de cultura y ciencias sociales*, 29-30, pp. 71-78.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2012): «Explotación estadística del Padrón. Revisión del Padrón Municipal 2012. Datos a nivel nacional, comunidad autónoma y provincia», Madrid, INE. Disponible en <http://www.ine.es/inebmenu/mnu_cifraspob.htm> (darrer accés, 26 de novembre de 2012).
- LESTHAEGHE R. i VAN DE KAA D. (1986). «Twee demografische transitie?» in LESTHAEGHE i VAN DE KAA (eds.). *Bevolking - Groei en Krimp, Mens en Maatschappij*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1986: 9-24.
- LUQUE FERNÁNDEZ, MG., BUENO-CAVANILLAS, A. (2009): «La fecundidad en España, 1996-2006: mujeres de nacionalidad extranjera frente a españolas» *Gaceta Sanitaria* vol.23 n° 23 supl.1 pp. 67-71.
- MAS PONS, R., ESCRIBÁ AGÜIR, V., COLOMER REVUELTA, C. (1996): «Evolución de la fecundidad en la Comunidad Valenciana durante el periodo 1975-1990» *Revista Española de Salud Pública* No 3 pp. 261-270.
- MELCHOR, I. et al. (2008): «La mortalidad evitable: ¿Cambios en el nuevo siglo?» *Gaceta Sanitaria* vol.22, n° 3, pp. 200-209.
- PARELLA, S., CAVALCANTI, L. (2006): «Una aproximación cualitativa a las remesas de los inmigrantes peruanos y ecuatorianos en España y a su impacto en los hogares transnacionales» *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* vol. 116/2006 pp. 241-257.
- SIMÓ NOGUERA, C. et al. (2007): «El envejecimiento de la población extranjera comunitaria en la Comunidad Valenciana y su impacto en

- el sistema de salud» *Gaceta Sanitaria* vol. 21 n° 6 pp 525-526.
- SIMÓ NOGUERA, C., MÉNDEZ MARTÍNEZ, S., ESCUDER VALLÉS, R. (2005) «La població estrangera al País Valencià. Una aproximació quantitativa per al període 1998-2004». En Piqueras, A. (coord.) *Mediterrània Migrant: Les migracions al País Valencià*. Col·lecció Projectes, 4. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I. Cooperació y solidaritat. P. 153-178.

